

تعیین بررسی امنیت اقتصادی در حقوق مالی و بانکداری

محمد سهرابیان^۱

کارشناسی ارشد حقوق (مالی-اقتصادی)

چکیده

امنیت اقتصادی، وضعیت باثباتی از شرایط و ساختار فعلی، افق معلوم و روشنی از آینده است که در آن فرد، جامعه، سازمان و دولت احساس رهایی از خطر کرده و به طور بهینه می‌توانند به تولید، توزیع و مصرف ثروت بپردازند. به عبارت دیگر یک جامعه را زمانی می‌توان از لحاظ اقتصادی ایمن دانست که ثبات در آن جامعه وجود داشته و خانوارها و نگاه‌ها به عنوان مهم‌ترین نهادهای اقتصاد و بازار بتوانند در محیط رقابتی سالم و با میزان اطلاعات یکسان به بهینه‌سازی رفتار خود بپردازند. در جهان کنونی، قدرت کشورها براساس توان اقتصادی آنان شکل گرفته است. شرایط اقتصادی حاکم بر کشور ما ایران امروزه به گونه‌ای است که معضل اقتصاد به اصلی‌ترین مسئله اساسی کشور تبدیل شده است. امنیت اقتصادی از دو جنبه قابل بررسی است. امنیت اقتصادی در معنای عام خود، به وجود ثبات در اقتصاد هر کشور گفته می‌شود؛ به طوری که شرایط حیاتی اقتصادی جامعه به هر دلیل دچار آسیب‌پذیری و تغییر نشود. امنیت بعد دیگر به وجود یک محیط امن و باثبات برای فعالان و سرمایه‌گذاران اقتصادی از جهت کسب سود بدون نگرانی و تهدید در درازمدت گفته می‌شود. لذا اهمیت امنیت اقتصادی در هر دو جنبه یادشده به حدی است که فقدان آن نه تنها ما را از رسیدن به اهداف سند چشم‌انداز که همان قدرت اول اقتصادی منطقه است، بازمی‌دارد، بلکه صدمات جبران‌ناپذیری به پیکره قدرت و امنیت ملی کشور وارد می‌کند.

واژگان کلیدی: امنیت اقتصادی، بانک داری، حقوق مالی، ثبات اقتصادی

^۱ نویسنده مسئول: sohrabainmohamad@gmail.com

امنیت اقتصادی به لحاظ لغوی، مرکب از دو واژه امنیت و اقتصاد است. به‌طور کلی «امنیت بحثی کلی درباره پیگیری رهایی از تهدید است». وجود ناامنی اقتصادی در یک کشور، باعث می‌شود که اعتماد بخش خصوصی به نظام بانکی کاهش یابد. در چنین حالتی بخش خصوصی از یک‌طرف همواره تمایل دارد سپرده‌های مدت‌دار خود را در بانک‌ها کاهش داده و آن‌را به سپرده‌های دیداری یا پول نقد تبدیل کند و از طرف دیگر میزان دریافت وام و اعتبارات از سیستم بانکی افزایش می‌یابد. این موضوع، باعث می‌شود که ضریب تکاثر پول و مقدار عرضه پول کاهش یافته و در جامعه به دلیل افزایش میزان تقاضا بر اثر انگیزه‌های مختلف معاملاتی، سفته‌بازی و معامله احتیاطی افزایش یابد. به هر میزان، ناامنی اقتصادی در یک کشور بیشتر باشد، حجم پول نقد و سپرده‌های دیداری نسبت به حجم نقدینگی بالاتر رفته و این پدیده منجر به افزایش نرخ بهره سرمایه‌گذاری و هزینه تمام‌شده کالاها و خدمات می‌شود.^۲

ایجاد و گسترش ناامنی اقتصادی در یک کشور باعث می‌شود که تمایل عاملان اقتصادی به فعالیت در بخش‌های مولد کاهش یابد. به عبارت دیگر به دلیل افزایش هزینه‌های سرمایه‌گذاری، میزان سرمایه‌گذاری به خصوص در بخش‌های مولد کاهش می‌یابد؛ چراکه در این حالت معمولاً فعالان اقتصادی به سرمایه‌گذاری در بخش بازرگانی، دلالی و واردات قاچاق روی می‌آورند. نتیجه این وضعیت، کاهش سرمایه‌گذاری در امر خرید وسایل و ابزار تولید، کاهش میزان تولید نسبت به تقاضا و کاهش میزان اشتغال است. کاهش تولید هم در نهایت کاهش میزان عرضه نسبت به تقاضا و افزایش نرخ تورم را به همراه خواهد داشت. یکی دیگر از دلایل کاهش سرمایه‌گذاری مولد افزایش هزینه‌های تولید بر اثر ناامنی اقتصادی و به تبع آن، افزایش قیمت و کاهش امکان رقابت است. کاهش سرمایه‌گذاری مولد همچنین از تبعات کاهش امکان پیش‌بینی هزینه‌ها بر اثر ناامنی است. کاهش سرمایه‌گذاری در کالاهای مولد منجر به کاهش توان تولید کالاهای مورد نیاز، گسترش واردات، کاهش تقاضا برای نیروی کار و افزایش بیکاری می‌انجامد.^۳

در صورت عدم امنیت اقتصادی؛ افزایش تمایل افراد یک کشور به خرید دارایی‌های خارجی به دلیل وجود ناامنی اقتصادی در آن کشور باعث می‌شود تقاضا برای خرید ارزهای خارجی افزایش یافته و در مقابل، تقاضا برای پول داخلی کاهش یابد. در صورتی که نرخ ارز را شناور فرض کنیم، این افزایش تقاضا برای خرید ارزهای خارجی و کاهش تمایل به نگهداری پول داخلی منجر به افزایش قیمت ارز و کاهش ارزش پول ملی می‌شود.^۴

تأثیر امنیت اقتصادی بر متغیرهای مؤثر بر رشد اقتصادی به این صورت است که ناامنی اقتصادی از طرق زیر می‌تواند رشد اقتصادی را در آینده محدود سازد:

ناامنی اقتصادی با کاهش منابع لازم برای سرمایه‌گذاری داخلی، مانع ورود سرمایه‌گذاری خارجی و تکنولوژی جدید همراه آن شده و موجب فرار سرمایه می‌شود. همه این عوامل باعث می‌شود که کشور از ارتقای سطح فعالیت و کسب‌وکار باز بماند و شکاف تکنولوژی زیاد و رشد بالقوه کاهش یابد. در شرایط ناامنی اقتصادی، تخصیص منابع در جامعه بنا به دلایل متعدد (از جمله رشد اقتصادی زیرزمینی، شیوع فساد مالی و ...) بهینه نبوده و از نظر اقتصادی، جامعه در داخل منحنی امکانات تولید حرکت می‌کند؛ نه بر روی آن. در این حالت، از منابع به صورت کامل استفاده نمی‌شود و اشتغال کامل هم تحقق نمی‌یابد و به تبع آن، رشد اقتصادی هم کاهش می‌یابد.^۵ افزایش تمایل شهروندان به نگهداری دارایی‌های خارجی، بر اثر وجود ناامنی اقتصادی از یک‌طرف و کمبود عرضه به دلیل کاهش توان تولید کشور از طرف دیگر، باعث می‌شود که ذخایر محدود ارزی در

۲. خلعت‌بری، فیروزه؛ مجموعه مفاهیم پولی و بانکی بین‌المللی، تهران، شباویز، ۱۳۸۹، ص ۹۷.

۳. آشوری، داریوش، دانشنامه سیاسی، تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۹۵، ص ۸۱.

۴. آقا نظری، حسن، نظریه پردازی علمی اقتصاد اسلامی، تهران: سمت، ۱۳۹۶، ص ۶۹.

۵. منکیو؛ گریگوری، مبانی علم اقتصاد، ترجمه حمید رضا ارباب، تهران: نشر نی، ۱۳۹۲، ص ۱۴.

راستای تأمین مالی واردات سرمایه‌ای تخصیص نیابد. در این صورت ارزش خارجی کاهش یافته و با کاهش واردات کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای رشد اقتصادی هم کاهش می‌یابد.^۶ هدف از این نوشتار بررسی تأثیر امنیت اقتصادی در حقوق اقتصادی و نظام بانکداری می‌باشد.

روش تحقیق

به‌طور کلی شیوه تحقیق حاضر، روش توصیفی، تحلیلی و به‌صورت کتابخانه‌ای است. در بخشی از تحقیق به توصیف پدیده‌های مورد نظر پرداخته شده است. در بخشی‌های دیگر با استفاده از روش فوق روابط حقوقی ناشی از این پدیده‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. با توجه به اینکه نوع تحقیق «نظری و کاربردی» است در هنگام برخورد با مسائل جدید و یا کشف موارد ابهام راه‌حل‌هایی ارائه می‌گردد.

مبحث اول: امنیت اقتصادی

گفتار اول: مفهوم امنیت اقتصادی

بند اول: مفهوم لغوی امنیت اقتصادی

امنیت اقتصادی به لحاظ لغوی، مرکب از دو واژه امنیت و اقتصاد است که در اینجا به‌طور جداگانه این دو واژه را از لحاظ لغوی تعریف می‌کنم.

الف) مفهوم لغوی امنیت

از نظر لغوی در لغتنامه دهخدا کلمه امنیت ریشه در واژه «امن» از زبان عربی دارد و به معنی در امان و آسایش بودن، مصونیت از خطر و ترس و آرامش خاطر می‌باشد.^۷ واژه «امن» یعنی بی‌گزند و بی‌آسیب و دارای آرامش. امنیت هم یعنی بی‌گزندی و بی‌آسیبی یا حالتی که در آن گزند و خطر و آسیب راه ندارد و آرامش در آن برقرار است. در تعریف امنیت «Security» می‌توان گفت: «در لغت حالت فراغت از هرگونه تهدید یا حمله و یا آمادگی برای رویارویی با هر تهدید و حمله را گویند. در اصطلاح سیاسی و حقوقی به‌صورت امنیت فردی، امنیت اجتماعی، امنیت ملی و بین‌المللی به‌کاربرده می‌شود».^۸

ب) مفهوم لغوی اقتصاد

در فرهنگ لغت فارسی معین اقتصاد، از ماده قَصَدَ در معنای رفتن، روان‌شدن، قصد چیزی یا کسی را کردن، خواستن، نیت کردن، در اندیشه کاری بودن و امثال آن به کار رفته است.^۹ فرهنگ لغت آکسفورد اقتصاد را این گونه تعریف کرده است: اقتصاد ارتباط میان تولید، تجارت و عرضه ی پول، در یک کشور یا منطقه ی مشخص می‌باشد. «همچنین اقتصاد به معنای اعتدال و میانه‌روی نیز آمده است.^{۱۰} الخلیل بن احمد فراهیدی در کتاب «العین» در بیان مفهوم «اقتصاد» گفته است: قصد به معنای استقامه‌الطریق، یعنی پایداری در راه است. میانه‌روی در زندگی اقتصادی آن است که نه اسراف کند و نه «تقصیر» و سخت‌گیری.^{۱۲}

^۶ حسینی اجدادنیایک، سید جلیل، بانکداری در تئوری و عمل، انتشارات ترمه، تهران، ۱۳۸۶.

^۷ دهخدا، علی اکبر، لغتنامه، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۵. ذیل واژه مالکیت.

^۸ آشوری، داریوش، دانشنامه سیاسی، تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۹۵. ص ۳۸.

^۹ معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۹. ذیل واژه خصوصی.

^۱ Oxford Advanced Learner's Dictionary, Sixth edition, 2000.

^{۱۱} طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرین، تهران: مکتب المرتضویه، ۱۳۸۸، ج ۳، ص ۱۲۷.

^{۱۲} فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، قم: نشر هجرت، ۱۴۱۰ق، ج ۵، ص ۵۴.

بند دوم: مفهوم اصطلاحی امنیت اقتصادی

الف) مفهوم اصطلاحی امنیت

در اصطلاح امنیت پدیده‌ای ادراکی و احساسی است، یعنی برای تحقق آن باید این اطمینان در ذهن توده مردم، دولتمردان، زمامداران و تصمیم‌گیرندگان به وجود آید که ایمنی لازم برای ادامه زندگی بدون دغدغه وجود دارد. بدیهی است که عوامل بیرونی در به وجود آمدن این ادراک و احساس به‌طور مستقیم نقش دارند.^{۱۳}

ب) مفهوم اصطلاحی اقتصاد

اقتصاد در اصطلاح علم اقتصاد به‌عنوان دانش بررسی رویدادهای اقتصادی در زمینه تولید، توزیع و مصرف به کار می‌رود.^{۱۴} علم اقتصاد عبارت است از دانش بررسی تولید ثروت و مصرف کالاها و خدمات و سامان دادن به ثروت، صنعت و منابع ملی و استفاده بهینه از اندیشه‌ها.^{۱۵}

گفتار دوم: مفهوم حقوق اقتصادی

حقوق اقتصادی مجموعه حقوق قانونی تنظیم فعالیت اقتصادی است. در سیستم حقوقی اتحاد جماهیر شوروی، قانون اقتصادی نظریه و سیستمی حقوقی بود که براساس آن روابط اقتصادی یک رشته حقوقی مستقل از حقوق کیفری و قانون مدنی بود. در نظام حقوقی شوروی، هدف از حقوق اقتصادی تنظیم روابط ناشی از فعالیت‌های اقتصادی بود.^{۱۶}

گفتار سوم: مفهوم بانک

بند اول: مفهوم لغوی بانک

کلمه بانک از کلمه ایتالیایی بانکو (banco) یا بنچ (bench) به معنی صندلی گرفته شده است. بانکو صندلی‌ای بوده که در آنجا افرادی می‌نشسته و پول نزول داده و به انجام معامله می‌پرداخته‌اند. این کلمه طی سالها تغییر یافت.^{۱۷}

بند دوم: مفهوم اصطلاحی بانک

بانک در فرهنگ معین به معنای زیر آمده است:

۱- مؤسسه‌ای اقتصادی، ملی یا دولتی که مردم پول‌های خود را در آن به امانت سپارند و در موقع لزوم برداشت کنند. ۲- مجموعه‌ای است برای نگه‌داری منظم و قابل دسترس خون یا اعضای بدن.^{۱۸} بانک همان نهاد عهده‌دار عملیات پولی، مالی و اعتباری است، کار بانک و به عبارت دیگر بانکداری عبارت است از ارائه‌ی خدمات و عملیات بانکی در زمینه‌های پولی، مالی و اعتباری، همچون نقل و انتقال پول، نگهداری سرمایه و سپرده اشخاص و به کارگیری آن در جهت رشد و توسعه‌ی اقتصادی، صدور بروات و حواله‌های تجاری، اعطای اعتبار و وام به اشخاص، تأمین اعتبار در جهت توسعه‌ی بازرگانی، کشاورزی و صنعت، نگاهداری اموال و اوراق بهادار اشخاص، خرید و فروش فلزات قیمتی و ارز و انتشار اسکناس و اوراق بهادار.^{۱۹} بانک به معنی بنگاهی اقتصادی، ملی یا دولتی که مردم پولهای خود را در آن به امانت می‌سپارند و در موقع لزوم با

^{۱۳} خوش فر، غلامرضا، نقش امنیت در تحقق قانونگرایی در جامعه، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۴۴ - ۱۴۳. مرداد و شهریور ۱۳۷۸، ص ۹۶.

^{۱۴} آقا نظری، حسن، نظریه پردازی علمی اقتصاد اسلامی، تهران: سمت، ۱۳۹۶، ص ۳۹.

^{۱۵} منکیو؛ گریگوری، مبانی علم اقتصاد، ترجمه حمید رضا ارباب، تهران: نشر نی، ۱۳۹۲، ص ۱۴.

^{۱۶} شیروی، عبدالحسین، حقوق اقتصادی، تهران: سمت، ۱۳۹۹، ص ۷۱.

^{۱۷} خلعت‌بری، فیروزه؛ مجموعه مفاهیم پولی و بانکی بین‌المللی، تهران، شباویز، ۱۳۸۹، ص ۸۱.

^{۱۸} معین، فرهنگ فارسی معین، ذیل واژه بانک.

^{۱۹} حسینی اجدادنیایی، سید جلیل، بانک‌داری در تئوری و عمل، انتشارات ترمه، تهران، ۱۳۸۶.

صدور چک از پول خود برداشت می کنند و همچنین در مقابل تضمین یا وام می گیرند.^{۲۰}

مبحث دوم: آثار امنیت اقتصادی بر متغیرهای اقتصادی در نظام بانکداری

آثار امنیت اقتصادی بر متغیرهای اقتصادی در کوتاه مدت و بلندمدت عبارت است از:

گفتار اول: سپرده های بانکی و امنیت اقتصادی

وجود ناامنی اقتصادی در یک کشور، باعث می شود که اعتمادبخش خصوصی به نظام بانکی کاهش یابد. در چنین حالتی بخش خصوصی از یک طرف همواره تمایل دارد سپرده های مدت دار خود را در بانک ها کاهش داده و آنرا به سپرده های دیداری یا پول نقد تبدیل کند و از طرف دیگر میزان دریافت وام و اعتبارات از سیستم بانکی افزایش می یابد. این موضوع، باعث می شود که ضریب تکاثر پول و مقدار عرضه پول کاهش یافته و در جامعه به دلیل افزایش میزان تقاضا بر اثر انگیزه های مختلف معاملاتی، سفته بازی و معامله احتیاطی افزایش یابد. به هر میزان، ناامنی اقتصادی در یک کشور بیشتر باشد، حجم پول نقد و سپرده های دیداری نسبت به حجم نقدینگی بالاتر رفته و این پدیده منجر به افزایش نرخ بهره سرمایه گذاری و هزینه تمام شده کالاها و خدمات می شود.^{۲۱}

بند اول: امنیت اقتصادی و سپرده های سرمایه گذاری

سپرده سرمایه گذاری جوهری است که به قصد انتفاع به بانک ها سپرده می شود تا بانک به وکالت از سپرده گذاران آنرا در عملیات مجاز بانکی به مصرف برساند. مطابق ماده ۶ آیین نامه فصل دوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، قبول سپرده های سرمایه گذاری به دو صورت انجام می شود:

الف) سپرده های سرمایه گذاری بلند مدت

به سپرده هایی گفته می شود که برای مدتی بیش از یک سال نزد بانک ها و به موجب قرارداد گذاشته می شود و در حال حاضر به صورت سپرده های کی ساله، دو ساله، سه ساله تا پنج ساله وجود دارند.^{۲۲}

ب) سپرده های سرمایه گذاری کوتاه مدت

به سپرده هایی گفته می شود که برای مدتی کمتر از یک سال نزد بانک ها و به موجب قرارداد گذاشته می شود. برای این نوع سپرده ها بصورت علی الحساب از محل مشارکتهای بانک با مشتریان سود ماهانه پرداخت می شود و سود قطعی پس از تصویب ترازنامه سالانه بانک قابل پرداخت است و اما چنانچه سود قطعی بانک کمتر از سود علی الحساب باشد در این صورت سود پرداخت شده بیش از سود قطعی مسترد نمی شود چراکه بانک ها به هنگام انعقاد قرارداد، نرخ سود تعیین شده را بصورت حداقل در نظر می گیرند و تقبل می نمایند چنانچه کمتر از مقدار معین سود نمایند تفاوت مبلغ مورد تعهد را از مال بانک پرداخت کند. برخلاف سپرده های قرض الحسنه که مالکیت این نوع سپرده ها به بانک منتقل می گردد مالکیت وجوه سپرده های سرمایه گذاری به سپرده گذاران تعلق دارد و بانک صرفاً حق تصرف در این وجوه پیدا می کند و وجوه مورد نظر به موجب تبصره ماده ۳ قانون عملیات بانکی بدون ربا مورد استفاده قرار می گیرد و بانک در مقابل بکارگیری سپرده های سرمایه گذاری، حق الوکاله دریافت می کند. از آنجا که قبول سپرده های سرمایه گذاری طبق قرارداد و بر اساس قواعد عقد

^{۲۰} میثمی، حسین و موسویان، سید عباس، بانکداری اسلامی، تهران: سمت، ۱۴۰۰، ص ۳۲۶.

^{۲۱} مزاشو، زیسلو، امنیت اقتصادی (مجموعه مقالات)، مصطفی آذری، تهران، تدبیر اقتصادی، ۱۳۸۷، جلد اول، ص ۷.

^{۲۲} همان.

^{۲۳} میرمعزی، سیدحسین، نظام اقتصادی اسلام، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۰، ص ۱۸۰.

^{۲۴} همان.

^{۲۵} طالبی، منوچهر، ماهیت تضمینات بانکی، پایان نامه کارشناسی ارشد، قم: مجتمع آموزش عالی قم، ۱۳۸۷، ص ۱۱۴.

وکالت برای بکارگیری وجوه سپرده ها صورت می گیرد لذا به موجب ماده ۶۷۹ ق.م موکل (سپرده گذار) می تواند هر وقت بخواهد وکیل (بانک) را عزل و وجوه خود را مسترد نماید در این صورت اگر مدت قرارداد سپرده سپری شده باشد تمامی سود علی الحساب سپرده گار پرداخت می گردد و اگر قبل از اتمام مدت قرارداد وجوه خود را مسترد نماید در این صورت فقط سود سپرده کوتاه مدت یا مدتی که وجه در نزد بانک بوده است به سپرده گذار پرداخت می شود.^{۲۶}

بند دوم: وجود سپرده گذاران

بخش قابل توجهی از دیون بانکها مربوط به سپرده‌هایی است که به محض تقاضای سپرده‌گذاران بانک موظف به بازپرداخت آنها است. این میزان نقد شوندگی یکی از تفاوت کلیدی دیون حاصل از سپرده‌ها با بدهی‌های ناشی از انتشار اوراق قرضه به شمار می‌رود. تعداد بالای سپرده‌گذاران بانک را قادر می‌سازد که ضمن استفاده از سپرده‌های مشتریان برای تجهیز منابع بلندمدت بنگاه‌ها، دسترسی سپرده‌گذاران به نقدینگی را در هر زمان فراهم سازد و از این رو بانک نقد شوندگی سپرده‌ها به محض درخواست صاحبان آن را تعهد می‌نماید. برخلاف این الگو، نقد شوندگی اوراق قرضه صرفاً در بازارهای ثانویه امکان‌پذیر است و صاحبان دیون غالباً نمی‌توانند تا پیش از موعد سررسید بازپرداخت مطالبات خود را درخواست نمایند.^{۲۷} در بخشی از عملیات بانکی، بانک‌ها مبادرت به جمع آوری وجوه مازاد بر هزینه‌های جاری اشخاص حقیقی و حقوقی بصورت سپرده می‌نمایند، جلب و جذب سپرده‌ها نیز رابطه حقوقی خاصی بین سپرده‌گذاران و بانک ایجاد می‌کند. گاهی جمع آوری سپرده بصورت قرض الحسنه است که در این حالت وجوه سپرده گذاری شده به بانک تملیک می‌شود و بانک مالک آن می‌گردد و رابطه بین بانک و سپرده گذار رابطه مدیون و داین است و گاهی جمع آوری سپرده‌ها به منظور پرداخت تسهیلات مالی و انجام معامله و کسب درآمد برای سپرده گذار است، که در این حالت بانک وکیل سپرده گذاران بوده و آثار و نتایج معاملاتی که با این وجوه صورت می‌گیرد متوجه سپرده گذاران می‌شودف بانک وجوه کلیه سپرده گذاران را مصرف می‌کند و در واقع سپرده گذاران مع الواسطه با یکدیگر شریک می‌شوند.^{۲۸}

سود سپرده‌های بانکی: فرد مسلمان با توجه به حرمت بهره، برای به کارگیری مازاد درآمد نسبت به مصرف خود، در جریان اقتصاد، دو راه در پیش روی دارد: یکی اینکه، برای کسب بازدهی معنوی و اخروی آن را قرض بدهد و دیگر اینکه، برای کسب سود مشروع آن را از طریق مشارکت به سرمایه‌گذاری اختصاص دهد؛ بنابراین افزایش سود مشروع حاصل از سرمایه‌گذاری‌ها، هزینه فرصت عرضه وجوه قرض الحسنه را افزایش می‌دهد. با توجه به اینکه، هدف از سرمایه‌گذاری و مشارکت افراد در بازارهای مالی و دیگر بازارها معمولاً حصول نرخ بازدهی مورد انتظار و به حداکثر رساندن سود است و در ورود به بازار مالی، ریسک و بازده به موازات هم قرار خواهند داشت. از این رو ورود به این بازارها بدون ریسک نمی‌باشد. بدین ترتیب افزایش سود مورد انتظار این بخش‌ها نمی‌تواند رقیب جدی برای سپرده‌های قرض الحسنه باشد؛ اما برخی دارایی‌های مالی مانند سپرده‌های بانکی دارای بازده ثابت و مطمئن هستند.^{۲۹}

گفتار سوم: اثر امنیت اقتصادی بر مطالبات در حوزه بانکداری

بند اول: عوامل مؤثر بر شکل‌گیری و توسعه مطالبات

این عوامل را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد. یکی شرایط اقتصادی جامعه که انگیزه عدم بازپرداخت را به وجود می‌آورد و دیگری عملکرد بانکها که این انگیزه را افزایش داده و عملی می‌سازد. عوامل اقتصادی ریشه در پایین بودن نرخ بهره اسمی از

^{۲۶}. طالبی، منوچهر، ماهیت تضمینات بانکی، پایان نامه کارشناسی ارشد، قم: مجتمع آموزش عالی قم: ۱۳۸۷، ص ۱۱۵.

^{۲۷}. موسویان، اصول بانکداری اسلامی، ۱۳۸۹، ص ۸۵.

^۲. سلطانی، محمد، حقوق بانکی، تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵، ص ۱۶۹-۱۷۰.

^{۲۹}. شاه آبادی، ابوالفضل و راضیه داوری کیش، (۱۳۹۵)، «تأثیر آزادی اقتصادی بر بازده بازار سهام ایران» مجلس و راهبرد، س ۲۳، ش ۸۶، ص ۳۰۳-۳۲۸.

نرخ تورم دارد که موجب شده که وام گیرندگان نسبت به بازپرداخت وام‌ها تمایلی نشان ندهند، زیرا وام گیرندگان با محاسبه های ساده به این نتیجه دست می‌یابند که اگر اقساط خود را با تأخیر و حتی با پرداخت جریمه های مربوطه بپردازند باز هم سود کرده‌اند، زیرا با توجه به نرخ تورم بالا، ارزش افزوده پول آنها در بازار بیشتر از جریمه های تأخیر اقساط است. وضع امروز نرخ بهره در ایران مانند نرخ ارز در سال های گذشته است که مردم از بانک مرکزی دلار ارزان می‌خریدند و آن را در بازار آزاد می‌فروختند. دلیل دیگر این است که با افزایش تورم همراه با کاهش رشد اقتصادی و تولید در جامعه درآمد واقعی کاهش یافته و قدرت باز پرداخت بدهی ها نیز به طبع آن در بلند مدت کاهش می‌یابد و موجب افزایش مطالبات معوق بانک ها می‌گردد و بالا بودن سود فعالیت های دلالی به ویژه در بخش مسکن نیز مزید بر علت گردیده و انگیزه باز پرداخت اصل و فرع تسهیلات را به شدت کاهش داده است.^{۳۰}

بند دوم: سازوکار اثرگذاری امنیت اقتصادی بر سپرده های قرض الحسنه

در نظریه های اخیر سرمایه‌گذاری، ریسک و ناطمینانی نیز در تابع سرمایه‌گذاری وارد شده است و اقتصاددانان معتقدند افزایش ریسک سرمایه‌گذاری و سرانجام افزایش ناطمینانی، موجب کاهش سرمایه‌گذاری می‌شود. فعالان اقتصادی پیش از سرمایه‌گذاری بازگشت انتظاری سرمایه‌گذاری را محاسبه می‌کنند؛ اگر به اندازه‌ای باشد که افزون بر پرداخت هزینه‌ها، مقداری سود نیز باقی بماند، تصمیم به سرمایه‌گذاری می‌گیرند. سرمایه‌گذاری از دید کلی به معنای صرف نظر کردن از عایدات امروز به امید دریافت عایدات بیشتر در آینده است. دو ویژگی عمومی در آن وجود دارد: زمان و ریسک. صرف نظر کردن در زمان حال، با اطمینان صورت می‌گیرد. اگر پاداشی در کار باشد، به آینده مربوط می‌شود و معمولاً مبلغ آن نامطمئن است. به طور طبیعی یک فرد برای سرمایه‌گذاری، وجوه خود را در قالب مجموعه ای از شقوق دارایی مانند سپرده‌های بانکی، کالاهای بادوام، طلا، ارز، سهام و... نگهداری می‌کند. هر فرد به هنگام تصمیم‌گیری در شیوه تخصیص دارایی خویش به هر یک از شقوق یادشده به ریسک و بازده هر یک از آنها توجه می‌کند. ریسک معیاری مهم برای سرمایه‌گذاری است. آزرین رو افزایش ریسک و افزایش ناطمینانی ناشی از امنیت پایین اقتصادی (بی ثباتی اقتصاد کلان) به ایجاد محیطی نامطمئن و متزلزل برای سرمایه‌گذاری منجر می‌شود؛ زیرا ناطمینانی درباره بازدهی انتظاری سرمایه‌گذاری افزایش می‌یابد. در نتیجه با کاهش امنیت اقتصادی، میزان سرمایه‌گذاری در شقوق یادشده از جمله سپرده های بانکی کاهش می‌یابد. از سوی دیگر، ناطمینانی ناشی از امنیت پایین اقتصادی با تأثیر بر نرخ بازده واقعی دارایی ها (از جمله سپرده های بانکی)، سرمایه‌گذاری در بازارهای موازی همچون ارز و طلا را برای برخی جذابتر کرده، پول بیشتری در آنها سرمایه‌گذاری می‌شود. بنابراین، سپرده‌گذاران سپرده های خود را از بانک ها خارج می‌کنند. بدین ترتیب، به دلیل اینکه هزینه فرصت نگهداری وجوه در قالب سپرده های قرض الحسنه نیز افزایش می‌یابد، در نتیجه، سپرده های قرض الحسنه کاهش خواهند یافت؛ از این رو هرچه امنیت اقتصادی کمتر باشد، انگیزه کمتری برای سپرده گذاری قرض الحسنه وجود خواهد داشت.

گفتار چهارم: تأثیر امنیت اقتصادی بر رشد اقتصادی

دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی بالا، هدف اولیه تمام سیستمهای اقتصادی و نقطه مطلوب تمامی تلاشهایی است که برای تنظیم امور اقتصادی جوامع صورت می‌گیرد. اقتصاددانان از سالهای پیش همواره درصدد تبیین تفاوت کشورهای مختلف جهان از منظر رشد و توسعه اقتصادی بودند و عوامل مختلفی را برای این تفاوت مطرح کرده‌اند.^{۳۱} مطالعات متعدد نشان می‌دهد که امنیت از مهمترین عوامل موثر در رشد و توسعه کشورها محسوب می‌شود. به بیان دیگر، امنیت،

^{۳۰} توکلی، پژمان؛ نیک رهی، مجتبی و مرادی، مجید، امنیت اقتصادی، تهران: انتشارات شمت، ۱۳۹۷.

^{۳۱} طهماسبی، فرامرز، (۱۳۹۴)، «برآورد ریسک سرمایه‌گذاری در یک پرتفوی دارایی در ایران»، تحقیقات اقتصادی، س ۵۰، ش ۲، ص ۹.

^{۳۲} همان، ۶۰.

اصلیترین سنگ بنای اقتصاد است که شالوده تمامی تمدنها و فرهنگها در طول تاریخ بر آن استوار شده است.^{۳۳} برای بررسی چگونگی تاثیرپذیری رشد اقتصادی از امنیت اقتصادی، می‌توان به بررسی تأثیر امنیت اقتصادی بر متغیرهای مؤثر بر رشد اقتصادی پرداخت.

ناامنی اقتصادی با کاهش منابع لازم برای سرمایه‌گذاری داخلی، مانع ورود سرمایه‌گذاری خارجی و تکنولوژی جدید همراه آن شده و موجب فرار سرمایه می‌شود. همه این عوامل باعث می‌شود که کشور از ارتقای سطح فعالیت و کسب‌وکار باز بماند و شکاف تکنولوژی زیاد و رشد بالقوه کاهش یابد.^{۳۴} در شرایط ناامنی اقتصادی، تخصیص منابع در جامعه بنا به دلایل متعدد (از جمله رشد اقتصادی زیرزمینی، شیوع فساد مالی و...) بهینه نبوده و از نظر اقتصادی، جامعه در داخل منحنی امکانات تولید حرکت می‌کند؛ نه بر روی آن. در این حالت، از منابع به‌صورت کامل استفاده نمی‌شود و اشتغال کامل هم تحقق نمی‌یابد و به‌تبع آن، رشد اقتصادی هم کاهش می‌یابد.^{۳۵} افزایش تمایل شهروندان به نگهداری دارایی‌های خارجی، بر اثر وجود ناامنی اقتصادی از یک‌طرف و کمبود عرضه به دلیل کاهش توان تولید کشور از طرف دیگر، باعث می‌شود که ذخایر محدود ارزی در راستای تأمین مالی واردات سرمایه‌ای تخصیص نیابد. در این صورت ارزش خارجی کاهش یافته و با کاهش واردات کالاها سرمایه‌ای و واسطه‌ای رشد اقتصادی هم کاهش می‌یابد.^{۳۶}

گفتار پنجم: تأثیر امنیت اقتصادی بر پایه مالیاتی و درآمدهای دولت

امنیت اقتصادی وضعیت باثباتی از شرایط و ساختار فعلی و افق معلوم و روشنی از آینده است که در آن فرد، جامعه، سازمان و دولت احساس رهایی از خطر کرده و به طور بهینه می‌تواند به تولید، توزیع و مصرف ثروت بپردازند. به عبارت دیگر، یک جامعه را زمانی می‌توان از لحاظ اقتصادی ایمن دانست که ثبات در آن جامعه وجود داشته و خانوارها و بنگاه‌ها به‌عنوان مهم‌ترین نهادهای اقتصاد و بازار بتوانند در محیط رقابتی سالم و با میزان اطلاعات یکسان به بهینه‌سازی رفتار خود بپردازند.^{۳۷} بر اثر ناامنی اقتصادی حجم اقتصاد زیرزمینی افزایش یافته و میزان سرمایه‌گذاری در اقتصاد کاهش می‌یابد. این پدیده بر پایه‌های مالیاتی دولت اثر منفی گذاشته و باعث کاهش پایه‌های مالیاتی و نیز کاهش درآمدهای دولت می‌شود. در نتیجه در کشورهایی که با مازاد بودجه مواجه‌اند، مازاد بودجه کاهش یافته و در کشورهایی که با کسری بودجه مواجه‌اند، کسری بودجه افزایش می‌یابد. یکی دیگر از تبعات منفی کاهش درآمد مالیاتی، کاهش قدرت دولت در حمایت از برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌های اعلام‌شده در عرصه اقتصاد ملی است. این امر باعث کاهش اعتماد مردم به دولت و خدشه‌دار شدن مشروعیت دولت می‌گردد.^{۳۸}

مبحث سوم: درآمدی بر ابعاد مفاسد و جرایم اقتصادی و پیامدهای آن بر امنیت ملی

گفتار اول: تأثیر فساد و جرایم اقتصادی و مالی بر امنیت اقتصادی

امروزه، یکی از کارکردهای مهم و اجتناب‌ناپذیر دولت و حاکمیت، ساماندهی اوضاع اقتصادی جامعه و ایجاد شرایطی است که توده‌های مردم به نحوی منطقی بتوانند فارغ از دغدغه‌های طاقت‌فرسا به انتظارات موردنظر خود دست یابند و در این

^{۳۳}. همان.

^{۳۴}. برومند، نیت اقتصادی در ایران و چند کشور منتخب (مطالعه تطبیقی)، ۱۳۸۷، ص ۵۱.

^{۳۵}. مزاشو، زیسلاو، امنیت اقتصادی (مجموعه مقالات)، مصطفی آذری، تهران، تدبیر اقتصادی، ۱۳۸۷.

^{۳۶}. همان.

^{۳۷}. برومند، شهزاد، امنیت اقتصادی در ایران و چند کشور منتخب (مطالعه تطبیقی)، ص ۶۵.

^{۳۸}. توکلی، پژمان؛ نیک رهی، مجتبی و مرادی، مجید، امنیت اقتصادی، تهران: انتشارات شمت، ۱۳۹۷.

عرصه با کمترین مشکلات مواجه شوند. بروز هرگونه مشکل بغرنجی که لطمات قابل توجه به توانمندی آحاد جامعه برای تأمین مطالبات خود وارد نماید، تحمّل پذیر نبوده؛ موجب تراکم نارضایتی و سرخوردگی در جامعه شده و در صورت غفلت از به کارگیری سازوکارهای مهار آن، به سرعت گسترش می‌یابد که گاهی آثار آن غیرقابل پیش بینی است. مفسد و جرایم اقتصادی دارای ابعاد و مظاهری در جوامع است که تأثیر مستقیم در ناکارآمد کردن سازوکارهای دولت در تنظیم جریان اقتصاد در عرصه فردی و اجتماعی دارد. این پدیده، نقش بی بدیلی در امنیت اقتصادی جامعه داشته و در صورتی که آسیب های آن توسط مدیریت کلان اقتصادی به طور مستمر رصد و کنترل نشود، به سرعت به مسئله ای ملی تبدیل شده و هزینه های اجتناب ناپذیری به دنبال خواهد داشت.^{۳۹}

کارکرد اقتصاد در حوزه امنیت، اعم از امنیت ملی و فراملی به نحو چشم گیری برجسته و به واقعیتی انکارناپذیری تبدیل گردیده است. مباحث اقتصادی به رغم ماهیت پولی و مالی آن در مطالعات سیاسی و امنیتی، به شکل فزاینده ای گسترش یافته و درهم تنیدگی آن با مقوله های یادشده به حدی می‌باشد که مفهوم اقتصاد سیاسی به یک اصطلاح رایج و فراگیر در بین محققان و نویسندگان تبدیل شده است. برخی تحلیلگران راهبردی معتقدند بعد اقتصادی امنیت ملی چنان تغییراتی یافته است که جای بعد نظامی را گرفته و به تدریج، بدون توجه به کارکردهای اقتصاد و روابط اقتصادی، مهم ترین بعد تهدید امنیت ملی است.^{۴۰} درباره ارتباط میان مفاهیم اقتصاد و امنیت، مباحث بسیار متنوعی به رشته تحریر درآمده است که نشان از ارتباطی استوار میان این دو مؤلفه دارد. بوزان، امنیت اجتماعات بشری را شامل امنیت نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی دانسته، معتقد است این پنج بخش در ارتباطی تنگاتنگ با یکدیگر، حوزه امنیت را متأثر می سازند.^{۴۱} برخی محققان اهمیت بعد اقتصادی امنیت ملی را روز افزون دانسته، معتقدند نزاع ها، کشمکش ها و حتی جنگ های کوچک و بزرگ با اهداف اقتصادی آغاز می شوند.^{۴۲} عده ای دیگر بر این باورند که بخش اعظم مسائل سیاسی هر کشور، حول رفاه و رونق اقتصادی می چرخد و جست و جوی رفاه ملی همراه برداشت های سنتی از امنیت، یکی از مسائل سیاست عالی یا دیپلماسی در بالاترین سطح آن است. به این صورت، آنان بر تعامل فزاینده این دو مفهوم و به ویژه تأثیر مثبت اقتصاد در حوزه امنیت سازی تأکید می نمایند.

این مطلب در مورد برخی از کشورها، به دلیل مدیریت ضعیف و ناکارآمد دولت های حاکم و نفوذ فساد در لایه های مختلف ساختار و سازمان اداری آنها، جنبه منفی به خود گرفته و امنیت اقتصادی آنان را با تهدیدات و مخاطرات جدی مواجه ساخته است. یکی از آسیب های مهمی که امنیت اقتصادی این کشورها را مورد تهدید قرار می دهد، پدیده فساد و جرم اقتصادی است. این موضوع، به ویژه در مورد کشورهایی که دارای اقتصاد رانتی هستند، دارای ابعاد و مظاهر آشکارتری است؛ زیرا این کشورها از یک سو، دارای منابع زیرزمینی خدادادی هستند که بدون هیچ زحمتی آنان را صاحب ثروت های فراوان نموده و از سوی دیگر، این منابع به واسطه مالکیت عمومی، در اختیار دولت و کارکنان دولتی که هیچ رابطه مالکیتی بین آنها و منابع موردنظر وجود ندارد، قرار گرفته است. به این ترتیب، این فضا شرایطی را فراهم آورده است که عواید ناشی از فروش منابع مزبور به دلایل مختلف یا از سوی افراد سودجو، غافل و ناشایست دولتی یا به واسطه تبانی این قشر با سایر افراد و گروه های سیاسی، اجتماعی و . . . مورد تعرض قرار می گیرد. این منابع به رغم وجود دستگاه های نظارتی تعریف شده، از گزند متجاوزان مصون نبوده و گاهی اوقات دستگاه های یادشده نیز آلوده به مفسد و جرایم مرتبط با این موضوع می شوند. بررسی

^{۳۹} عیوضی، محمدرحیم، «امنیت جمهوری اسلامی ایران در فرآیند جهانی شدن»، ماهنامه نگرش راهبردی، شماره ۷۹ و ۸۰، ۱۳۸۶، ص ۴۹.

^{۴۰} بوزان، باری، «مردم، دولت ها و هراس»، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، انتشارات پژوهشکده راهبردی، ۱۳۷۸، ص ۳۴.

^{۴۱} همان.

^{۴۲} ربیعی، علی، «زنده باد فساد، جامعه شناسی سیاسی فساد در دولت های جهان سوم»، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ پنجم،

ها نشان می‌دهد که پدیده فساد و جرم اقتصادی، ابتدا امنیت اقتصادی جوامع را متأثر می‌سازد و سپس حوزه امنیت ملی را مورد تهدید قرار می‌دهد؛ بدین صورت که مفساد و جرایم یادشده، پس از آنکه به شکل تبعیض و بی‌عدالتی فراگیر بروز یافت، منجر به از بین رفتن مشروعیت، که یکی از شاخص‌های مهم و کلیدی امنیت ملی است، می‌شود. بنابراین برای درک ارتباط بین مفساد و جرایم اقتصادی و امنیت ملی، لازم است پس از تبیین مفاهیم فساد و جرم اقتصادی، مفهوم امنیت اقتصادی مورد کنکاش و کالبد شکافی قرار گیرد تا بدین وسیله، میزان تأثیر مفساد و جرایم اقتصادی در امنیت یا ناامنی ملی ادراک شود.^{۴۳}

گفتار دوم: حفظ و ارتقای امنیت اقتصادی

امنیت اقتصادی به میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تأمین کالاها و خدمات، هم از مجرای عملکرد داخلی و هم حضور در بازارهای بین‌المللی اطلاق می‌شود. تهدید

تهدید از نظر لغوی به معنی ترساندن، بیم دادن و بیم عقوبت دادن^{۴۴} است؛ اما معنای آن در حوزه مطالعات مختلف، به ویژه امنیت ملی تا حدودی مبهم و متفاوت است. ابهام در مفهوم تهدید، به علت انتزاعی بودن آن است. مفهوم تهدید، چون امری ذهنی و روانی و فرآیند تصور و ادراک آن، کاملاً پیچیده است؛ به گونه‌ای که تعریف آن به آسانی صورت نمی‌پذیرد و در نتیجه، سبب ایجاد تفاوت‌های نظری می‌گردد. به هر حال برخی پژوهشگران تهدید را شامل خطراتی می‌دانند که در محیط پیرامون سازمان وجود دارد و ممکن است منجر به بروز آسیب در داخل سازمان گردد.^{۴۵}

گفتار سوم: ضعف یا آسیب‌پذیری

ضعف در لغت به معنای سستی و ناتوانی آمده و در اصطلاح به کاستی‌هایی که در سازمان وجود دارند و توان آن در انجام وظایف یا مأموریتش کاهش می‌دهند، تعبیر شده است. آسیب نیز در لغت به معنی آزار، گزند، درد، رنج و... تعریف شده و در اصطلاح به میزان حساسیت یک ملت در مقابل هر اقدام یا هر ابزاری که موجب تقلیل توانایی‌ها و اراده ملی تضمین‌کننده امنیت ملی می‌شود، آمده است. در مطالعات سیاسی، اجتماعی به ویژه مدیریت راهبردی، معمولاً از مشکلات و نابه‌سامانی‌های موردی و ساختاری موجود در درون جوامع که هنوز فراگیر نشده و در سطح محدود، مدیریت و سامان اجتماعی را آزار می‌دهد، به‌عنوان نقاط ضعف یا آسیب‌پذیری یاد می‌شود.^{۴۶}

بند اول: مهم‌ترین تهدیدها و آسیب‌پذیری‌های امنیت اقتصادی

اصولاً در حوزه مطالعات اقتصادی و امنیتی، ابتدا وجهی از امنیت اقتصادی متصور است و آنگاه برای آن، تهدیداتی را برمی‌شمارند. به‌طور طبیعی ثبات و نظم اقتصادی موجود در فعالیت‌های پولی و مالی جوامع که از آن، به امنیت اقتصادی یاد می‌شود، به دلایل فراوانی مورد تعرض عوامل مخل، از انواع مختلف قرار می‌گیرد که هر یک دارای ویژگی‌های گوناگون هستند. اگر تعریف ماندل را از امنیت اقتصادی که در بالا گفته شد، یک تلقی نسبتاً مناسب بدانیم، بنابراین هر عاملی که این نظم مفروض را به مخاطره بیندازد یا در صدد برهم زدن وضعیت مزبور باشد، ممکن است تهدیدی بالقوه برای امنیت اقتصادی باشد. بوزان تهدیدهای اقتصادی را سخت‌ترین و پیچیده‌ترین تهدیدات در چارچوب امنیت ملی دانسته، اضافه می‌نماید تهدیدهای اقتصادی تنها ناشی از تدابیر خارجی‌ان بوده و عدم کارایی مسئولان مدیریت امور اقتصاد ملی نیز در آن مؤثر

^{۴۳}. ربیعی، «زنده باد فساد، جامعه‌شناسی سیاسی فساد در دولت‌های جهان سوم»، ۱۳۸۳، ص ۱۴۱.

^{۴۴}. عمید، حسن، «فرهنگ فارسی عمید»، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۳، تک جلدی، ص ۴۷۶.

^{۴۵}. موسویان، اصول بانکداری اسلامی، ۱۳۸۹، ص ۸۹.

^{۴۶}. سلطانی، محمد، حقوق بانکی، تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵، ص ۱۷۱.

است.^{۴۷} همان گونه که در تعریف آمد، تهدیدها اغلب بالقوه و ناشی از عوامل محیط خارجی است و با این همه، تهدیدها تحقق نخواهد یافت؛ مگر به آماده شدن بستر آنها در محیط داخل که از آنها، به نقاط ضعف یا آسیب پذیری یاد کردیم. یکی از نقاط آسیب پذیر کلیدی که منجر به فساد و جرم اقتصادی می شود، جا به جایی در مصالح فردی و اجتماعی است به نحوی که برخی افراد، منافع شخصی خود را بر منافع و مصالح جمعی مقدم بدانند. از نقاط آسیب پذیر مهم دیگری که منجر به بروز مفاسد و جرایم اقتصادی می شود، وجود انحصارات در سامانه های مختلف ساختار حاکمیت می باشد که اغلب از آن، به عنوان «رانت» یاد می نمایند. بررسی ها نشان می دهد که مفاسد و جرایم اقتصادی که از یک سو، ناشی از تهدیدهای عوامل و عناصر خارجی و از سوی دیگر، ناشی از ناکارآمدی مدیریت اقتصاد داخلی است، اغلب منجر به بروز فقر، محرومیت و عقب ماندگی می گردد.^{۴۸}

بند دوم: مهم ترین مصادیق و عناوین فساد و جرم اقتصادی

مصادیق و عناوین جرایم اقتصادی در متون حقوقی بسیار نادر و انگشت شمار است؛ زیرا در این معنا، جرم اقتصادی تنها شامل مواردی می شود که قانون گذار برای آن مجازات تعیین کرده است؛ ولی در عرف اجتماعی، عناوین و مصادیق مفاسد و جرایم اقتصادی، شامل موارد متعددی است که در ادامه، به برخی از آنها اشاره خواهیم کرد.^{۴۹} برخی معتقدند هرگاه یک کارگزار، قانون را به نفع شخصی خود یا قربانی کردن منافع حاصل از یک اصل حقوقی نقض کند، فساد رخ داده است. برخی از مهم ترین مفاسد و جرایم اقتصادی عبارتند از:

- ۱- دریافت تسهیلات غیرمجاز بانکی؛
- ۲- عدم ایفای تعهدات پس از دریافت تسهیلات بانکی؛
- ۳- تبانی و اهمال در نظارت بر اعطای تسهیلات بانکی و کنترل بر عدم انحراف آنها؛
- ۴- پول شویی؛
- ۵- رشاء و ارتشاء؛
- ۶- اختلاس (به ویژه در نزد مدیران ارشد دستگاه دیوان سالاری و دیوان سالاران)؛
- ۷- دخالت در معاملات دولتی، مناقصه ها و مزایده ها؛
- ۸- تبانی و تقلب در پرداخت حقوق و عوارض گمرکی؛
- ۹- دریافت پورسانت در معاملات دولتی؛
- ۱۰- فرار مالیاتی؛
- ۱۱- عدم دریافت مالیات و سایر حقوق دولت از مؤدیان مالیاتی؛
- ۱۲- بهره برداری نامشروع از اطلاعات موجود در سیستم دولتی، به نفع شخصی برای فعالیت های اقتصادی توسط کارکنان دولت؛
- ۱۳- تصرف غیرقانونی در اموال دولتی؛
- ۱۴- تقلب و تبانی در گشایش اعتبارات ارزی.^{۵۰}

^{۴۷} بوزان، باری، «مردم، دولت ها و هراس»، ۱۳۷۸، ص ۱۴۸.

^{۴۸} برومند، نیت اقتصادی در ایران و چند کشور منتخب (مطالعه تطبیقی)، ۱۳۸۷، ص ۵۸.

^{۴۹} حاجبانی، ابراهیم، «جرایم سازمان یافته، مفهوم، مدل ها و تأثیرات آن بر ثبات سیاسی»، فصلنامه مطالعات راهبری، سال هشتم، ۱۳۸۴، شماره سوم، ص ۴۹۴.

^{۵۰} مزاشو، زیسلو، امنیت اقتصادی (مجموعه مقالات)، مصطفی آذری، تهران، تدبیر اقتصادی، ۱۳۸۷.

در ادبیات علوم اجتماعی، مجموعه جرایم فوق را با عنوان جرایم یقه سفیدان می نامند؛^{۵۱} زیرا اغلب این جرایم و مفاسد، توسط صاحبان قدرت و ثروت به واسطه رانت اطلاعاتی و داشتن روابط نزدیک با متولیان جریان اقتصاد و درآمدهای دولت، صورت می گیرد. تجربیات قضات و مأموران پلیس مبارزه با جرایم اقتصادی در رسیدگی به پرونده های مفسدان اقتصادی، حاکی از آن است که جریان و مفاسد اقتصادی، به تنهایی رخ نمی دهند و شکل گیری آنها مستلزم ارتکاب مجموعه ای از جرایم توسط مجرمان اقتصادی می باشد؛ مثلاً اخذ تسهیلات غیرمجاز بانکی یا عدم ایفای تعهدات بانکی یا تصرف غیرقانونی در اموال دولتی یا تقلب در مزایده و مناقصه های دولتی و... که از سوی افراد حقیقی رخ می دهد و مستلزم شکل گیری مفاسد دیگری، مانند رشاء، خیانت در امانت، تبانی، اهمال و... از سوی کارکنان دولتی است. پدیده رانت و رانت خواری نیز که از آن، به تبعیض در توزیع منابع، امکانات و فرصت های ویژه ای که دیگران در شرایط مساوی از آن برخوردار نیستند، از مفاسدی یاد شده است که در شکل گیری مفاسد و جرایم اقتصادی نقش برجسته ای دارد. پول شویی یکی از مصادیق نسبتاً جدی جرایم اقتصادی است که در سنوات اخیر، از اهمیت ویژه ای در عرصه بین المللی برخوردار گشته است. در پروسه پول شویی عواید نامشروع به شکلی مرموز و پیچیده وارد روابط مشروع مالی و تجاری می شود، به تدریج چهره واقعی اقتصاد که مبتنی بر مشروعیت و قانون مداری است، کم رنگ می گردد و نه فقط آثار و نتایج جرم در این فرآیند هضم می شود، عملاً قسمتی از اقتصاد به خدمت پول شویان و سازمان های بزهکار درمی آید و سود سرشاری را عاید آنها می سازد. این جرم اغلب توسط گروه های سازمان یافته و تبهکار انجام می شود که موفقیت در آن، مستلزم طی فرآیندهای پیچیده ای است که مجال طرح فرآیند یادشده در این جا فراهم نیست. اجمالاً اینکه توسعه چنین جرمی ناشی از ناکارآمدی نظامات یک کشور در مقابله با آن است.^{۵۲}

بحث و نتیجه گیری

امنیت اقتصادی یا امنیت مالی وضعیت داشتن درآمد پایدار یا سایر منابع برای حمایت از یک استاندارد زندگی در حال حاضر و در آینده ی قابل پیش بینی است. این مفهوم شامل اینها می شود: تداوم توانایی پرداخت بدهی احتمالی قابل پیش بینی بودن جریان نقدی آتی یک شخص یا سایر نهادهای اقتصادی، مانند یک کشور. یکی از مشکلات این ایام جامعه ما نبود امنیت اقتصادی و یا ضعف آن در بین اقشار اجتماعی است به همین دلیل این نوشتار کوتاه به شرح مفهوم امنیت اقتصادی پرداخته است. از سال ۱۹۴۵ میلادی، ایده امنیت اقتصادی جایگاه والایی در دستور کار نظام های سیاسی یافته است و همه آنها تلاش کرده اند که برای شهروندان خویش امنیت اقتصادی را تأمین نمایند. این بُعد از امنیت، پس از جنگ سرد اهمیت روز افزونی یافت و دانش پژوهان و سیاستگذاران، ضمن تأیید ارتباط امنیت اقتصادی با ایمنی جامعه، بدنبال راه های جدیدی جهت وارد نمودن موضوعات اقتصادی در راهبردهای سنتی دفاعی بوده اند. اما در نگرش اسلامی، علاوه بر تعاریفی که از امنیت اقتصادی مطرح گردید در ساده ترین تعاریف، امنیت مزبور به این معنا است که مردم در اموالشان امنیت داشته باشند و دولت با مدارا و رعایت عدل و انصاف و با توجه به دیگر اخلاق پسندیده اسلامی، از آنان مالیات و زکات اخذ نماید. همچنین؛ احتکار کالا(به ویژه کالاهای اساسی و مورد نیاز مردم) در میان نباشد و نیز در خرید و فروش ها قیمت ها متعادل باشد. امنیت یکی از نیازهای فطری بشر در زندگی اجتماعی و ایجاد آن همواره از مهم ترین فلسفه وجودی دولت ها بوده است. واژه امنیت فقط نبود تهدید نظامی ناشی از عوامل خارج از مرزهای یک کشور نیست، در معانی جدید از امنیت موارد دیگری نیز شامل می شود. جامعه بشری دارای مؤلفه های متعددی است که اقتصاد از اساسی ترین آنهاست. رابطه تجارت و امنیت چه در داخل یا در

^{۵۱} حاجیانی، ابراهیم، «جرایم سازمان یافته، مفهوم، مدل ها و تأثیرات آن بر ثبات سیاسی»، فصلنامه مطالعات راهبری، سال هشتم، ۱۳۸۴، شماره سوم، ص

۴۹۴

^{۵۲} آیت الله العظمی خامنه ای، سید علی، «پیام هشت ماده ای در مورد مبارزه با مفاسد اقتصادی»، ۱۳۸۰.

سطح بین‌الملل، سابقه‌ای به اندازه تاریخ کشورها دارد. هرچه امنیت بیشتری در یک جامعه در قالب حکومت برقرار باشد شاخص‌های رشد و بهبود تجاری و اقتصادی آن جامعه نیز به‌طور متناسبی افزایش می‌یابد. در یکی دو قرن اخیر، و با پایان جنگ سرد و سوق به سوی روابط جدید در نظام بین‌الملل، با تغییر اولویت‌های امنیتی، امنیت اقتصادی یکی از مهم‌ترین شاخصها در گفتمان‌های دنیا مطرح شده، بطوریکه فراهم کردن بسترهای مناسب برای حمایت از سرمایه‌گذاران داخلی و جذب سرمایه‌های خارجی در کشورها، بدون وجود امنیت اقتصادی میسر نیست. امنیت اقتصادی و سرمایه‌گذاری، فراهم کردن یک فضای حقوقی، اجتماعی و سیاسی است که در چارچوب آن، طرح‌های سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های اقتصادی از مرحله اجرا و بهره‌برداری تا پایان کار بدون اخلال و آشفتگی‌های بیرونی صورت گیرد.

پیشنهادات

امنیت اقتصادی به‌عنوان مهم‌ترین شاخص توسعه‌یافتگی دارای دو بعد: امنیت سرمایه‌گذاری و امنیت اشتغال و درآمد می‌باشد. نباید جهت ایجاد امنیت اقتصادی، فضای اقتصاد را امنیتی کرد، که به‌طور فزاینده‌ای تخریب‌کننده خواهد بود. برای بسترسازی پیشرفت و توسعه از اصولی چون: اصل صلح؛ تنها در وضعیت صلح و دوستی است که یک کشور مجال پیشرفت و توسعه می‌یابد. دوم؛ اصلی که هر کس از ثروت‌های جامعه به‌میزانی بهره‌مند شود که برای آن زحمت‌کشیده است: عدالت اقتصادی و حقوقی هنگامی تحقق می‌یابد که هر کس به میزان تلاش و زحمت خود از سرمایه‌های عمومی بهره‌مند شود. سومین اصل؛ وجود قوه قضاییه مستقل و کارآمدی که اصل دوم را تضمین و یار خوبی برای اصل اول باشد.

منابع

- آشوری، داریوش، (۱۳۹۵)، دانشنامه سیاسی، تهران: فرهنگ معاصر.
- آقا نظری، حسن، (۱۳۹۶)، نظریه پردازای علمی اقتصاد اسلامی، تهران: سمت، ۱۳۹۶.
- آیت الله العظمی خامنه‌ای، سید علی، (۱۳۸۰)، «پیام هشت ماده‌ای در مورد مبارزه با مفساد اقتصادی».
- برومند، شهزاد، (۱۳۸۷)، امنیت اقتصادی در ایران و چند کشور منتخب (مطالعه تطبیقی).
- بوزان، باری، (۱۳۷۸)، «مردم، دولت‌ها و هراس»، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، انتشارات پژوهشکده راهبردی.
- توکلی، پژمان، (۱۳۹۷)، نیک رهی، مجتبی و مرادی، مجید، امنیت اقتصادی، تهران: انتشارات شمت.
- حاجیانی، ابراهیم، (۱۳۸۴)، «جرایم سازمان یافته، مفهوم، مدل‌ها و تأثیرات آن بر ثبات سیاسی»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال هشتم، شماره سوم.
- حسینی اجدادنیکی، سید جلیل، (۱۳۸۶)، بانک‌داری در تئوری و عمل، انتشارات ترمه، تهران.
- خلعت‌بری، فیروزه، (۱۳۸۹)، مجموعه مفاهیم پولی و بانکی بین‌المللی، تهران، شب‌ویز.
- خوش فر، غلامرضا، (۱۳۷۸)، نقش امنیت در تحقق قانونگرایی در جامعه، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۴۴ - ۱۴۳.
- مرداد و شهریور.
- دهخدا، علی اکبر، (۱۳۸۵)، لغتنامه، تهران: دانشگاه تهران، ذیل واژه مالکیت.
- ربیعی، علی، (۱۳۸۳)، «زنده باد فساد، جامعه‌شناسی سیاسی فساد در دولت‌های جهان سوم»، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ پنجم.
- سلطانی، محمد، (۱۳۹۵)، حقوق بانکی، تهران: نشر میزان.
- شاه‌آبادی، ابوالفضل و راضیه داوری کیش، (۱۳۹۵)، «تأثیر آزادی اقتصادی بر بازده بازار سهام ایران» مجلس و راهبرد، س ۲۳، ش ۸۶.
- شیروی، عبدالحسین، (۱۳۹۹)، حقوق اقتصادی، تهران: سمت.

طالبی، منوچهر، (۱۳۸۷)، ماهیت تضمینات بانکی، پایان نامه کارشناسی ارشد، قم: مجتمع آموزش عالی قم.
طریحی، فخرالدین بن محمد، (۱۳۸۸)، مجمع البحرين، تهران: مکتب المرتضویه، ج ۳.
طهماسبی، فرامرز، (۱۳۹۴)، «برآورد ریسک سرمایه گذاری در یک پرتفوی دارایی در ایران»، تحقیقات اقتصادی، س ۵۰، ش ۲، ص ۹.

عمید، حسن، (۱۳۶۳)، «فرهنگ فارسی عمید»، انتشارات امیرکبیر، تک جلدی.
عیوضی، محمد رحیم، (۱۳۸۶)، «امنیت جمهوری اسلامی ایران در فرآیند جهانی شدن»، ماهنامه نگرش راهبردی، شماره ۷۹ و ۸۰.

فراهیدی، خلیل بن احمد، (۱۴۱۰ق)، کتاب العین، قم: نشر هجرت، ج ۵.
مزاشو، زیسلاو، (۱۳۸۷)، امنیت اقتصادی (مجموعه مقالات)، مصطفی آذری، تهران، تدبیر اقتصادی، جلد اول.
معین، فرهنگ فارسی معین، ذیل واژه بانک.

معین، محمد، (۱۳۸۹)، فرهنگ فارسی، تهران: امیرکبیر، ذیل واژه خصوصی.
منکیو؛ گریگوری، (۱۳۹۲)، مبانی علم اقتصاد، ترجمه حمید رضا ارباب، تهران: نشر نی.
موسویان، احمد، (۱۳۸۹)، اصول بانکداری اسلامی.

میثمی، حسین و موسویان، سید عباس، (۱۴۰۰)، بانکداری اسلامی، تهران: سمت.
میرمعزی، سید حسین، (۱۳۹۰)، نظام اقتصادی اسلام، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

Oxford Advanced Learner's Dictionary, Sixth edition, 2000.